

FORTEPIANONING CHOLG‘U SIFATIDA AHAMIYATI.

Abdullayeva Dilfuza Xikmatullayevna

Respublika musiqa va san‘at kolleji.

Annotatsiya: Musiqa san‘atida Fortepiano ijrochiligi eng ommalashgan turlardan biri sanaladi. Har bir xalqning o‘z milliy cholg‘u sozlari bo‘lishi barchaga ma‘lum.

Kalit so'zlar: Fortepiano, san‘at, musiqa, kompozitor, ijro, cholg‘u, madaniyat.

Bugungi kunda dunyoning barcha xalqlari orasida eng ommalashgan umuminsoniy cholg‘u sozlari ham mavjud. Bulardan biri – fortepiano cholg‘usidir. Ushbu cholg‘u uchun jahonning barcha taniqli kompozitorlari qatorida O‘zbekiston kompozitorlari ham yorqin asarlar yaratdilar. Ular yosh ijrochilar tomonidan sevib ijro etib kelinmoqda. Tarixga nazar tashlaydigan bo‘lsak, fortepiano san‘ati Klassisizm davrida paydo bo‘lib, shakllana boshlagan va fortepiano cholg‘usi yaratilgan. I.S.Bax va uning o‘g‘illari, shogirdlari klavir musiqasi uchun birinchi namunalarni yaratdilar. Gaydn, Mosart, Betxovenlarning fortepiano ijodi bu cholg‘uni yuksaklarga ko‘tarilishida va ommalashishida muhim o‘rin tutdi.[1] London va Vena maktablari shakllandi. Klementi va Gummel ijodi ravnaq topdi. O‘z navbatida Parij maktabi ham paydo bo‘lib, Kalkbrener va Talberg ijod namunalari tarqaldi. Shuningdek, Cherni ijrochilik mahorati maktabi shakllandi va bugungi kunda ham ushbu namunalari fortepiano ijrochiligining asosiy maktabi sanaladi. Romantizm davrida ham fortepiano ijrochilik san‘ati yanada ravnaq topdi. Avstriya va Germaniya romantizmiga Yevropaning barcha ijodkorlari ergasha boshlashdi. Shubert, Veber, Mendelson, Shuman kabilarning fortepiano ijodi madaniyatlar tarixiga muhrlandi. Shopen va List – ijrochi va pedagog sifatida dunyoga tanildilar.[2] Ularning fortepiano ijodlaridan namunalari dunyoning eng mohir sozandalari repertuarlaridan o‘rin oldi. Yevropa milliy fortepiano maktablari. Nemis fortepiano maktabi XIX asr ikkinchi yarmida milliy fortepiano maktablari shakllanishiga andoza

bo'ldi. Nemis fortepiano maktabi vakillari – Brams va Reger, Fransiya fortepiano maktabi – Bize, Frank, Sen-Sans, Norveg-Chex fortepiano maktablari – Grig, Smetana va Dvorjak kabilar milliy fortepiano maktablarinig namoyandalari bo'ldilar. Rus fortepiano musiqasi “Kuchli to‘da” hisoblanmish – Rubinshteyn, Chaykovskiy ijodida o‘z aksini topdi. XIX asr ikkinchi yarmida “forteplano pedagogikasi” tushunchasi paydo bo'ldi. Skryabin, Metner, Raxmaninov fortepiano san'atlari – ijodiyot va ijrochilikdagi yangi yo‘nalishlar sifatida nom qozondi.[3] XX asrning 20–40-yillarida ham forteplano ijrochiligida sezilarli pog‘onalarni kuzatish mumkin bo'ldi. 20-yillar yangi uslub yo‘nalishlarining faol rivojlanish davri bo‘lgan deb ishnoch bilan ta’kidlash mumkin. S.Prokofev forteplano ijodi o‘zgacha musiqiy til paydo bo‘lishiga turtki bo‘ldi. Ko‘plab sonata va konsertlar yaratildi. Prokofev nafaqat kompozitor, balki pianinochi sifatida ham jahon ahliga tanildi. Asr o‘rtalarida yangi uslub yo‘nalishlari shakllandi. Fransiyada impressionizm asosan Debyussining kechki asarlarida namoyon bo'ldi. Bu kompozitor o‘z ijodini yangilash yo‘lida izlanishlar qildi, yangicha mavzularga murojaat qildi.[4] Xususan, musiqiy ijodiyotga urush obrazlarini kiritdi, bu “Oq va qora” deb nomlangan asarida yaqqol ko‘rindi. 12 ta etyud - Debyussining kechki yo‘nalish qomusi, deb nom oldi. XX asrning 2-yarmida forteplano san'atida rivojlanish kuzatildi. Musiqiy avangardning har xil oqimlari paydo bo'ldi. A.Shyonbergning shogird va izdoshlari nafaqat butun dunyoda, hatto O‘zbekistonda ham paydo bo'ldi. Musiqa materialini umumiy (total) qator birlashtirilishiga intilishning kuchayishi kuzatildi. Bunday rivojlanish bosqichlari O‘zbekistonda ham bo‘lib o‘tdi va bu haqda keyingi darslarda bilib olasiz. Forteplano cholg‘usi xususida 500 yillik tarixga ega klavir san'ati Uyg‘onish davrida vujudga kelib, XVII-XVIII asrlarda gullab-yashnadi. XVIII asr boshida forteplano cholg‘usi yaratilganidan so‘ng, forteplano san'ati rivojlanish davri boshlandi. Ushbu musiqa asbobi XVIII asrning boshlarida (1710 yilda) italiyalik Kristofori tomonidan yaratilgan bo‘lib, unda ohista va baland (kuchli va kuchsiz) tovushlarni chalish mumkin bo‘lgan. Shu bois asbobning nomi “forteplano” deb nomlanib, italyan tilida tovush kuchi nuqtayi nazaridan - “baland-past” ma’nolarini bildiradi. Asbobning

klavishlarini bosganda jaranglaydigan tovushlar esa klavishdan emas, balki asbobning ichida tarang tortilgan simlardan yangraydi. Agar simlar vertikal (tikka) tortilgan bo'lsa, bu – fortepiano cholg'usi bo'lib, u hajm jihatidan kichikroq hamda katta bo'lmagan xonalarda ijro etish uchun mo'ljallangan. Agar simlar gorizontal (yotiq) tortilgan bo'lsa, bu – royal cholg'usidir.[5] Uning tovushlari balandroq va jarangli bo'lib, hajm jihatidan katta. Royal kontsert zallarida ijro etish uchun mo'ljallangan. Forteplanoda o'tirish, ijrochilik holati Ma'lumki, har qanday cholg'uni ijro etishni o'rganishda avval cholg'u oldida to'g'ri o'tirib, gavdani, oyoq-qo'llarni erkin tutish kabi ko'nikmalarni o'zlashtirish muhimdir. Bu ko'nikmalarning o'zlashtirilishi ijrochilik holatining to'g'ri shakllanishiga yordam beradi.

Fortepiano ijrochiligida 3 ta tayanch nuqtalari mavjud bo'lib, bular oyoq holati, o'rindiqda (stulda) o'tirish holati va “qo'l holati” (barmoqlar)dir.

1. Oyoq holati — bir oz oldinga surilgan holda yerga yoki maxsus taxtachaga tayangan bo'lishi lozim.

2. O'rindiqda (stulda) o'tirganda, butun o'rindiqqa emas, balki uning yarmiga mustahkam o'tirish kerak. O'rindiqlarning balandligi esa maxsus burama moslama yoki taxtachalar bilan shogirdga moslashtirilgan bo'lishi lozim. Uning balandligi shunday qo'yilgan bo'lishi kerakki, unda tirsaklar klavishdan pastda emas, balki ular bir tekis balandlikda bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

3. Barmoqlar uchinchi - eng muhim tayanch nuqtalardan biri sanaladi. Gavdani tik tutgan holda qomatni biroz oldinga, cholg'uga yaqin tutib, “qo'l holati”(barmoqlar)ni qo'yganda bilak tepaga ko'tarilmagan, tirsak tanadan 300 burchak ostida bo'lishi maqsadga muvofiq. Yelkalar erkin holatda hamda o'quvchining qaddi rostlangan bo'lishi lozim. Qo'llar yumaloq va klavishni bosganda barmoqlar uchiga tayangan bo'lishi kerak.

Xulosa: O'zbekistonda Fortepano musiqasi 1920—30 yillarda V. Uspenskiy, B. Nadejdin qayta ishlagan o'zbek xalq kuylaridan boshlab, keyinchalik G. Mushel, X. Izomov, B. Giyenko, Sayfi Jalil, N. Zokirov, oxirgi yillarda D. Saydaminova, R. Abdullayev, A. Nabiyev, M. Otajonov, D. Omonullayeva va boshqalarning

miniatyuralari, sonata va konsertlari, ko'p qismli turkumlari bilan boyidi. O'zbekistonda Fortepiano ijrochiligi san'ati rivojiga A. Lisovskiy, N. Yablonovskiy, O'zbekistonda xizmat kursatgan artistlar O. Yusupova, A. Sharipova, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan o'qituvchi T. Popovich, xalqaro tanlovlar g'olibi E. Mirqosimova, A. Sultonov, U. Polvonov va boshqa o'z hissasini qo'shgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Djamalova D., Utayeva N. “Fortepiano olamiga ilk qadamlar”, o'quv qo'llanma. G'.G'ulom nomidagi NMIU, Toshkent, 2016. [1]**
2. **Kisel E., Natanson B., Nikolayev A., Erejenskaya N. “Shkola igri na fortepiano”, Izdatelstvo “Muzika”, Moskva, 1975. [2]**
3. **Azimov X.. Fortepiano darsligi. – T., “O'qituvchi”, 1997. [3]**
4. **Shteynpress B., Yampolskiy I. “Enstiklopedicheskiy muzikalniy slovar”, Moskva, 1959. [4]**
5. **Hayitboyeva D. Notani varoqdan o'qish va fortepiano ansambli. – T, “Uzbekiston”, 2010.[5]**